

Prof. dr MATE BABIĆ

STAGFLACIJA — JUGOSLAVENSKI PROBLEM

Uvod

Pod inflacijom podrazumijevamo bolest privrednog organizma koja se očituje u nadimanju makroekonomskih agregata zbog porasta cijena. Jugoslavenska privreda je kronično bolesna od inflacije. Liječenje te bolesti u Jugoslaviji pokušano je više puta u obliku različitih stabilizacijskih programa. Međutim, bolest nije izliječena.

Najnoviji, Dugoročni program stabilizacije donešen je 1983. g. U okviru njega i antiinflacioni program, čiji je cilj bio „da se uklone uzroci i izvori inflacije i da se u kratkom vremenu dođe do radikalnog obaranja stope inflacije od oko 40% koliko je iznosila krajem 1981. g. na oko 10% krajem 1985. godine“.¹

Očigledno je da se antiinflacijski program ne ostvaruje. Zašto? Zato što je pogrešna dijagnoza ili terapija. Ako se na pogrešnu dijagnozu primijeni ispravna terapija, ozdravljenja nema. A dati dobru dijagnozu znači odgovoriti na pitanje: što je uzrokovalo jugoslavensku inflaciju?

Uzroka inflacije ima mnogo. Nikada inflacija nije izazvana samo jednim uzrokom. Početni impuls daje, doduše, obično samo jedan uzrok, ali se njemu odmah, snagom automatizma, dodaju novi i novi impulsi izazvani drugim uzrocima, tako da se ne može govoriti da je inflacija nastala isključivo djelovanjem samo jednog uzroka.

Imamo li na umu da je inflacija posljedica neravnoteže između agregatne ponude i potražnje, tada sve uzroke inflacije možemo svesti na one koji utječu na povećanje potražnje i na one koji iza-

¹ Komisija Saveznih društvenih savjeta za probleme ekonomske stabilizacije — Dokumenti komisije, SRS, Beograd, 1982., str. 69.

zivaju, direktno ili indirektno smanjivanje ponude. Zbog toga se sve moderne teorije inflacije dijele na dvije grupe. U prvu grupu spadaju one teorije koje korijene inflacije vide isključivo u relativnom ili apsolutnom višku agregatne potražnje nad ponudom. Te su teorije poznate pod zajedničkim nazivom kao teorije inflacije potražnje. U drugu grupu spadaju teorije, koje uzroke inflacije traže isključivo na strani ponude, u povećanju troškova, i to uglavnom u povećanju plaća radnika iznad nivoa produktivnosti rada. Ta se teorija zove teorija inflacije troškova.²

Inflacija je kompleksan dinamički proces. Zato vjerujemo da nije opravdano ovako pojednostavljeno tumačenje inflacije kao posljedice samo jednog, bilo kojeg, uzroka. Svaki faktor koji utječe bilo na agregatnu potražnju ili na agregatnu ponudu, utječe i na inflaciju. Bez obzira na to koji je uzrok dao početni impuls stvaranju inflacijske spirale, da li višak potražnje nad ponudom, ili autonomno povećanje troškova proizvodnje (ne samo plaća!), u proces inflacije ubrzo se uključuje i drugi uzrok, tako da je gotovo u svakom slučaju ispravno govoriti o mješovitoj inflaciji, nastaloj kumulativnim djelovanjem uzroka povećanja agregatne potražnje i uzroka smanjenja agregatne ponude. Ovo treba imati na umu prilikom koncipiranja programa borbe protiv inflacije. Naime, budući da inflacija nije uzrokovana samo jednim uzrokom, ona se ne može niti suzbijati samo jednom vrstom mjera ekonomske politike. U praksi se ovo pravilo često ne poštuje, pa su programi mjera borbe protiv inflacije često jednostrani, a rezultati takvih programa slabi.

Jugoslavenski program stabilizacije koncipiran je tako da se borba protiv inflacije vodi smanjenjem svih komponenti finalne potrošnje.³ Dakle, dijagnoza je bila inflacija potražnje.

Logiku borbe protiv inflacije potražnje možemo vidjeti na sljedećoj slici pomoću krivulja agregatne ponude i agregatne potražnje.

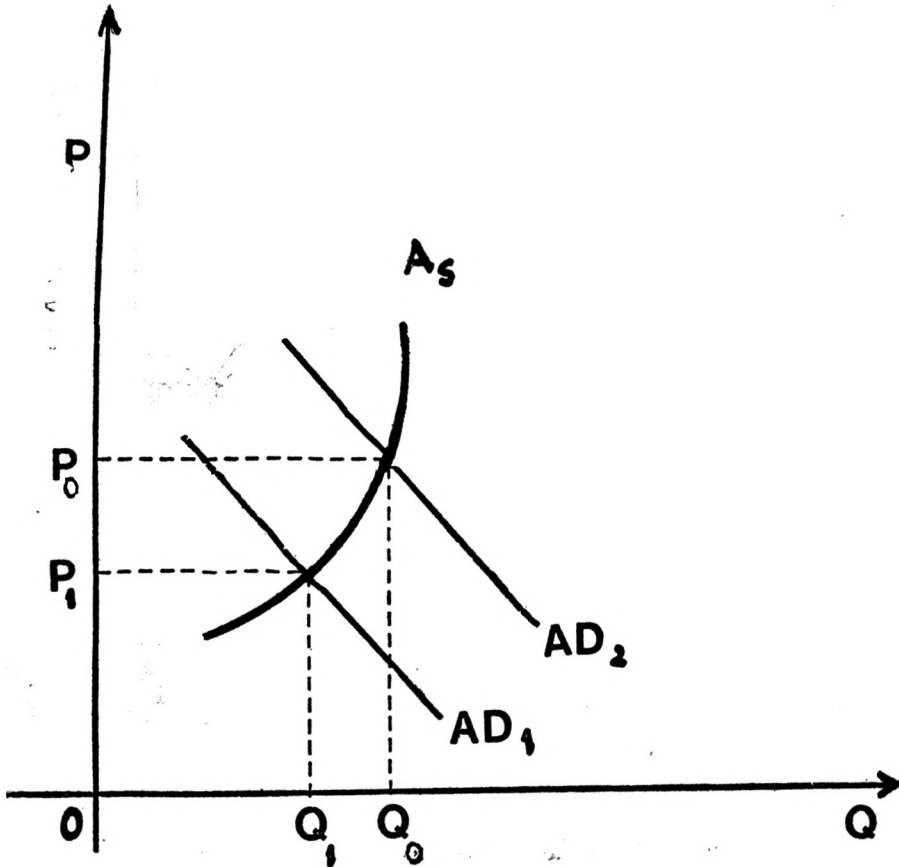
Agregatna potražnja AD je opadajuća funkcija razine cijena. Naime, porast cijena utječe na smanjenje osobne i investicijske potrošnje uz danu novčanu ponudu (pretpostavljamo da one nisu potpuno neelastične), jer povećanje cijena ima za posljedicu smanjenje realne novčane mase M/p . Smanjenje realne novčane mase utječe na smanjenje potrošnje dobara namijenjenih osobnoj pot-

² Ovo je jedan od najčešćih načina klasifikacije procesa inflacije i teorija inflacije. Međutim, to nije jedini. Jedan zanimljiv način grupiranja inflacije prema očekivanjima izvršili su D. E. W. Laidler i J. M. Parkin. Oni razlikuju ravnotežnu ili perfektno anticipiranu inflaciju i neravnotežnu nesavršeno anticipiranu inflaciju. Inflacija je ravnotežna ili savršeno anticipirana ako su očekivanja svih subjekata u narodnoj privredi (pojedinaca i institucija) jednaka. Ako očekivanja svih subjekata nisu jednaka, neka moraju biti pogrešna, inflacija nije savršeno anticipirana. Vidi: D. E. W. Laidler i J. M. Parkin: „Inflation-A Survey“, *The Economic Journal*, Dec., 1975, str. 743.

³ Tako su investicije u osnovna sredstva smanjivane u razdoblju 1981—1985. po godišnjoj stopi od 9,2%, pa su 1945 bile manje za 38% nego 1981. I osobna se potrošnja smanjivala, pa je 1984. bila realno manja za 4,8 nego 1980. Izvor: SGJ, 1985., str. 82.

rošnji. Isto tako, smanjenje realne novčane mase utječe na povećanje kamatnjaka, a time posredno i na smanjenje investicija.

Agregatna ponuda je rastuća funkcija razine cijena. Ona postaje sve okomitija kako se privreda približava punoj zaposlenosti. Na razini pune zaposlenosti krivulja agregatne ponude je potpuno okomita.

Sl. 1

Uz agregatnu ponudu AS i agregatnu potražnju AD ravnotežna je proizvodnja Q_0 uz razinu cijena p_0 . U želji da smanji inflaciju, pretpostavimo da vlada donese program stabilizacije kojem je glavna značajka smanjivanje agregatne potražnje putem smanjivanja svih ili nekih njegovih komponenti (osobne, opće, zajedničke ili investicijske potrošnje). Pretpostavimo da je kao rezultat takvog programa agregatna potražnja smanjena s AD na AD₁. Rezultat tog smanjenja je povećanje nezaposlenosti (smanjenje proizvodnje) Q_1 Q_0 i opadanje razine cijena p_0 , p_1 .

U jugoslavenskom slučaju rezultat provođenja antiinflacijskog programa bilo je smanjivanje agregatne potražnje s AD na AD_1 što je u skladu s teorijom borbe protiv inflacije potražnje, pa su smanjene osobna potrošnja i naročito investicijska potrošnja. Posljedica tog smanjivanja agregatne potražnje bilo je povećanje nezaposlenosti pa je broj nezaposlenih u 1985. prešao jedan milion, što je u skladu s teorijom, ali je izostalo smanjenje cijena. Dapače, inflacija se u razdoblju od donošenja antiinflacijskog programa povećavala pa je u 1985. g. umjesto željenih 10% iznosila oko 80%. Očigledno se ne može govoriti o uspjehu antiinflacijskog programa. Postavlja se pitanje: zašto? Odgovor na to pitanje jest — dijagnoza jugoslavenske inflacije bila je pogrešna. Jugoslavenska inflacija nema karakter inflacije potražnje, nego stagflacije.

Analiza procesa jugoslavenske stagflacije

Pod stagflacijom podrazumijevamo istodobno postojanje visoke stope inflacije i visoke stope nezaposlenosti ili proces njihova istodobnog porasta. Prema tome, stagflacija je proces neravnoteže u privredi koji karakterizira višak ponude nad potražnjom proizvodnog faktora rad i istodobni višak potražnje nad ponudom na tržištu dobara. Izvori stagflacije su na strani ponude, a očituju se u njezinu smanjenju. To ograničavanje ponude smanjuje proizvodnju i zaposlenost, uz istodobno povećanje cijena.

Grafičku analizu procesa stagflacije izvršit ćemo pomoću slijedeće slike:

Uz agregatnu potražnju AD i agregatnu ponudu AS ravnoteža se ostvaruje na razini proizvodnje Q_0 uz razinu cijena p_0 .

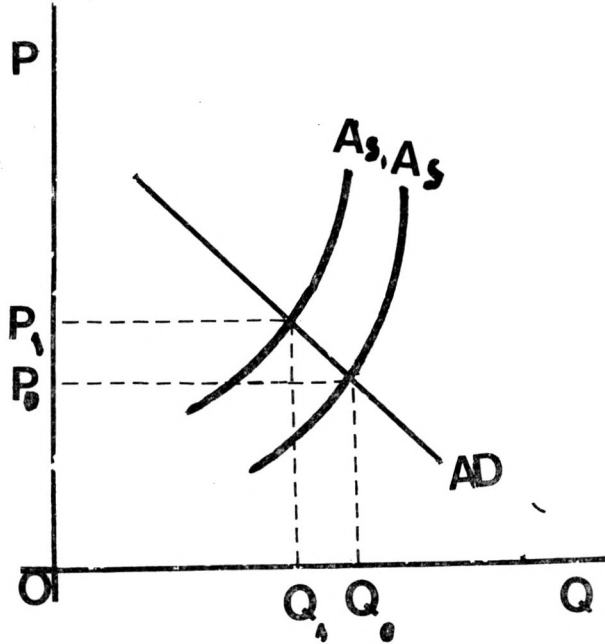
Međutim, smanjenje agregatne ponude uz istu agregatnu potražnju imalo bi za posljedicu smanjenje proizvodnje i povećanje cijena.

Kao što vidimo na slici 2, promjena funkcije agregatne ponude sa AS na AS_1 rezultirala je u smanjenju proizvodnje sa Q_0 na Q_1 i u povećanju cijena sa p_0 na p_1 .

Što god je krivulja AD elastičnija⁴, to će relativno smanjenje proizvodnje biti veće, a povećanje cijena manje. I obrnuto. Dakle, smanjenje agregatne ponude rezultiralo je u povećanju nezaposlenosti i u povećanju cijena, tj. u stagflaciji. Prema tome, stagflacija je posljedica smanjenja agregatne ponude. Zbog toga se i analiza uzroka stagflacije vodi analizom uzroka smanjenja agregatne ponude. I liječenje bolesti stagflacije vodi se uklanjanjem uzroka smanjenja agregatne ponude.

⁴ Na elastičnost krivulje AD na promjene razine cijena utječe mnoštvo faktora: granična sklonost potrošnji, granična sklonost oporezivanju, granična sklonost investiranju, osjetljivost investicija na promjene kamatnjaka, brzina kolanja novca, elastičnost potražnje za novcem na promjene kamatnjaka i naročito inflacijska očekivanja.

Pogledajmo kako se ovaj model stagflacije slaže s jugoslavenskom praksom.

Slika 2.

Već smo istakli da je porast cijena u Jugoslaviji pratio i porast nezaposlenosti. To upućuje na zaključak da je karakter jugoslavenske inflacije stagflacija. Agregatna je ponuda relativno smanjivana (stopa rasta realnog društvenog proizvoda po stanovniku u razdoblju 1981—1984. bila je $-0,3\%$), pa je rezultat bilo povećanje nezaposlenosti uz istodobni porast cijena. Nezaposlenost je rasla, a inflacija se ubrzavala.

Uzroci jugoslavenske stagflacije

Stagflacija se dijagnosticira tzv. „indeksom neugodnosti“ (discomfort index). Taj se indeks definira kao suma stope opće nezaposlenosti (neugodnost nezaposlenosti) i stope inflacije (neugodnost inflacije).

Prema „indeksu neugodnosti“ stagflacija postoji onda i samo onda kad je taj indeks visok i kad su obje njegove komponente visoke. Ako je jedna od komponenti „indeksa neugodnosti“ niska, ne može se govoriti o stagflaciji čak i ako je „indeks neugodnosti“ visok. Na primjer, ako je stopa inflacije visoka, recimo 20% , a stopa

nezaposlenosti niska, tada ne možemo govoriti o stagflaciji, nego samo o inflaciji.

Osim razine „indeksa neugodnosti“, važno je analizirati i njegove promjene, jer promjene utječu na očekivanja više od razine.

Pogledajmo kretanje indeksa neugodnosti u Jugoslaviji.

TABELA 1

Godina	Stopa nezaposlenosti	Indeks cena na malo	Indeks neugodnosti	Promjene indeksa neugodnosti
1	2	3	4	5
1975.	10,4	26	36,4	—
1976.	11,6	9	20,6	—15,8
1977.	12,2	13	25,2	4,6
1978.	12,2	13	25,2	0
1979.	12,2	22	34,3	9,0
1980.	12,1	30	42,1	7,9
1981.	12,1	46	58,1	16,0
1982.	12,4	30	42,4	—15,7
1983.	12,8	39	51,8	9,4
1984.	13,3	57	70,3	18,5
1985.	13,9	76	89,9	19,6

Izvor: SGJ, 1985. i Statistički kalendar 1986.

U čitavom razdoblju 1975—1985 indeks neugodnosti, mjeren sumom stope nezaposlenosti i stope rasta cijena na malo, bio je neugodno visok. Obje njegove komponente bile su visoke, pa je i njihov zbroj bio visok.

Počevši od 1980. taj se indeks naročito ubrzao zbog ubrzanja inflacije. Naime, kao što vidimo u koloni 2, stopa nezaposlenosti je lagano, ali stalno rasla. Međutim, stopa inflacije se ubrzavala. Zbog toga su fluktuacije indeksa neugodnosti bile posljedica fluktuacije u stopi inflacije.

U godini 1982. stopa inflacije svedena je administrativnom mjerom na „svega“ 30 posto, pa je i indeks neugodnosti opao za 15,7 od 58,1 na 42,4. Međutim, već u 1983. g. inflacija je bila 39 posto pa je indeks neugodnosti povećan na 51,8. U godinama 1984. i 1985. dolazi do znatnog porasta inflacije u Jugoslaviji, tako da je indeks neugodnosti u 1985. g. iznosio skoro 90. I u 1984. i u 1985. došlo je do znatnog porasta nezaposlenosti popraćenog vrlo visokom inflacijom.

S obzirom na visoki porast indeksa neugodnosti i visoki porast obiju njegovih komponenti u razdoblju 1983—1985., tj. u razdoblju primjene Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, inflacijska očekivanja su znatno pogoršana. Stopa nezaposlenosti u razdoblju

1983—1985. povećana je za 0,4; 0,5 odnosno 0,6 poena. Stopa inflacije također se ubrzavala, pa je u 1983. iznosila 39%, u 1984. 57%, a u 1985. čak 76%.

Očigledno je da mjere ograničenja pojedinih komponenti domaće finalne potrošnje nisu dale rezultat. Dapače, bolest je još pogoršana. To upućuje na zaključak da narav jugoslavenske inflacije nije bila inflacija potražnje, nego stagflacija.

Uzroci smanjenja agregatne ponude mogu biti različiti.

Smanjenje agregatne ponude može biti posljedica porasta neke *troškovne komponente*, npr. porasta materijalnih troškova (domaćih ili uvoznih) zbog smanjenja produktivnosti rada ili ekonomičnosti poslovanja, ili posljedica uvođenja novih fiskalnih opterećenja, poreza, doprinosa ili carina, ili autonomnog povećanja profita zbog nesavršenosti tržišnog mehanizma.

Da bismo lakše analizirali uzroke pomicanja krivulje agregatne ponude i uzroke stagflacije, napisat ćemo strukturu prosječne cijene nekog sektora j ($j = 1, 2, \dots, n$) u narodnoj privredi:⁵

$$1 = \sum_i a_{ij}^d + \sum_i a_{ij}^u + o_j + w_j + v_j \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

gde je:

a_{ij} — utrošak proizvoda sektora i po jedinici proizvodnje sektora j . Superskript d znači domaći, a superskript u uvozni.

$\sum_i a_{ij}^d$ — domaća komponenta materijalnih troškova, tj. utrošak domaćih proizvoda svih vrsta za proizvodnju jedne jedinice proizvoda sektora j .

$\sum_i a_{ij}^u$ — uvozna komponenta materijalnih troškova.

o_j — amortizacija po jedinici proizvoda sektora j .

w_j — osobni dohoci po jedinici proizvoda sektora j .

v_j — višak proizvoda po jedinici proizvoda sektora j . Ovaj se višak proizvoda sastoji od zakonskih obaveza (indirektnih poreza), ugovornih obaveza (kamate, doprinosi) i akumulacije (dobiti) tj. fondova sektora j .

Prema tome je $V_j = zo_j + uo_j + f_j$

Na temelju gornjeg izraza vidimo da do porasta prosječne cijene⁶ proizvoda j -tog sektora može doći zbog porasta udjela mate-

⁵ Sumiranjem jednadžbi vrijednosne strukture svih sektora na koje je narodna privreda raščlanjena, može se dobiti jednadžba vrijednosne strukture proizvodnje cjelokupne narodne privrede. Vidi: M. Babić: *Osnove input-output analize*, Narodne novine, Zagreb, 1980.

⁶ Indeks 1 značio bi nepromijenjenu cijenu, indeks 1,1 značio bi povećanje cijene za 10%, a indeks 0,9 smanjenje cijene jedinice proizvoda sektora j za 10%.

rijalnih troškova domaćeg ili uvoznog porijekla, ili neke komponente društvenog proizvoda.

Porast utroška intermedijarnih proizvoda domaćeg porijekla uvjetovao bi *ceteris paribus*, odgovarajući porast cijene proizvoda *j*-tog sektora — ili odgovarajuće smanjenje dohotka tog sektora, ako sektor *j* ne može povećati cijenu svojih proizvoda radi kompenzacije porasta domaće komponente materijalnih troškova. Do porasta domaće komponente materijalnih troškova sektora *j* može doći zbog *smanjenja proizvodnosti* i ekonomičnosti, ili zbog porasta cijene nekog (nekih) proizvoda domaćeg podrijetla koje sektor *j* troši u svojoj reprodukcijskoj potrošnji. Proizvodnost rada u jugoslovenskoj privredi smanjivala se u razdoblju 1981—1985. po stopi od 1,7⁰/₀ godišnje.

Poraste li utrošak intermedijarnih proizvoda uvoznog podrijetla u sektoru *j* uz neizmijenjene ostale komponente iz strukture njegove prosječne cijene, taj će sektor za toliko povećati cijenu da bi sačuvao svoj relativni ekonomski položaj nepromijenjen, ili ako, iz bilo kojeg razloga, ne može povećati cijenu, morat će taj porast uvozne komponente materijalnih troškova kompenzirati na račun svog dohotka i tako pogoršati svoj relativni ekonomski položaj. Do porasta uvozne komponente materijalnih troškova u sektoru *j* može doći zbog povećanog jediničnog utroška uvoznih intermedijarnih proizvoda radi smanjenja ekonomičnosti i produktivnosti u sektoru *j*, ili zbog autonomnog povećanja cijena uvoznih inputa. Do autonomnog porasta cijena uvoznih intermedijarnih proizvoda može doći zbog porasta cijena uvoznih proizvoda na tržištima nabave (npr. svojedobno poskupljenje nafte), povećanja carina i/ili drugih uvoznih dažbina, ili zbog devalvacije odnosno deprecijacije domaće valute. U 1980. godini Jugoslavija je 6. lipnja devalvirala dinar za 30⁰/₀. U godini 1982. u listopadu za 20⁰/₀. Jedan od uvjeta reprogramiranja zajmova u 1982. g. bila je „politika realnog tečaja dinara“ koja je definirana tako da se efektivni tečaj dinara mijenja u skladu s razlikom inflacije (mjerene indeksom cijena proizvođača) u Jugoslaviji i skupu njezinih najvažnijih vanjskotrgovačkih partnera s konvertibilnog područja. Sve je to utjecalo na porast troškova proizvodnje⁷ i na pomicanje krivulje AS ulijevo.

Iz jednadžbe prosječne cijene jedinice proizvoda sektora *j* vidimo da do povećanja cijene može doći i zbog porasta udjela amortizacije u vrijednosti jedinice proizvoda. Poraste li udio amortizacije u vrijednosti jedinice proizvoda sektora *j* uz nepromijenjene ostale komponente, zbroj pribrojnika na desnoj strani bit će veći od 1, što znači porast cijena proizvoda sektora *j*. Do porasta amortizacije može doći zbog povećanja amortizacijske osnovice uz iste stope

⁷ Tako je deprecijacija dinara od 6. lipnja 1980. do srpnja 1983., u kojem razdoblju je efektivni tečaj deviza porastao za 172,5⁰/₀, utjecala na porast cijena finalnih proizvoda za oko 40⁰/₀. Vidi: M. Babić: „Utjecaj klizanja tečaja na cijene“ u *Aktuelni problemi privrednih kretanja i ekonomske politike Jugoslavije*, Informator, Zagreb, 1983., str. 119—138.

amortizacije (npr. revalorizacija osnovnih sredstava), ili zbog povećanja amortizacijskih stopa uz istu osnovicu (npr. ubrzana amortizacija). Poraste li udio osobnih dohodaka u vrijednosti jedinice proizvoda sektora *j*, uz nepromijenjene ostale komponente strukture cijene, doći će do porasta cijene jedinice proizvoda sektora *j*, jer će zbroj pribrojnika na desnoj strani biti veći od 1. Kad se govori o inflaciji troškova, u ekonomskoj se literaturi pretežno govori o inflaciji cijena koja je prije svega uvjetovana povećanjem plaća iznad nivoa produktivnosti rada. Iako autonomno povećanje bilo koje troškovne komponente u strukturi prosječne cijene, uz ostale neizmijenjene elemente, dovodi do povećanja cijena, ipak se smatra da osnovni razlog današnje inflacije troškova leži u autonomnom povećanju osobnih dohodaka, većim od povećanja produktivnosti rada.

Povećanje osobnih dohodaka u nekom proizvodnom sektoru može biti izazvano različitim uzrocima. Ako je to povećanje izazvano na bilo koji način osim povećanom produktivnošću rada (kolektivnim ugovorima, različitim metodama pritisaka i sl.), ono može imati za rezultat pokušajenje proizvodnje tog sektora.

Povećanje osobnih dohodaka u jednom sektoru dovest će zbog demonstracijskog efekta do povećanja osobnih dohodaka i u drugim sektorima, čak i u onima koji su kronični gubitaši.

U uvjetima perfektne konkurencije i slobodnog djelovanja tržišnih zakona, povećanje osobnih dohodaka samo u jednom sektoru dovelo bi zbog pretpostavljene potpune mobilnosti proizvodnih faktora, dakle i radne snage, do veće ponude radne snage u tom sektoru, što bi vršilo pritisak na smanjivanje osobnih dohodaka u tom sektoru. Istodobno bi zbog odljeva radne snage iz drugih sektora, smanjivanje ponude radne snage u njima, uz pretpostavljenu nesmanjenu potražnju vršilo pritisak na povećanje osobnih dohodaka i u tim sektorima. Rezultat bi bio relativno izjednačavanje osobnih dohodaka za rad iste kvalitete u svim sektorima. Međutim, danas nema slobodne konkurencije ni na tržištu faktora ni na tržištu proizvoda, pa se ovakva ravnoteža ne uspostavlja. Mobilnost radne snage u Jugoslaviji je vrlo mala, pa se zato utjecaj tržišta na mobilnost radne snage ne osjeća.

Iz gornjeg izraza vidimo da je moguće povećati udio osobnih dohodaka u cijeni jedinice proizvoda sektora *j*, a da ta cijena ostane nepromijenjena, ako se smanjio udio materijalnih troškova, tj. ako se poveća ekonomičnost i produktivnost u tom sektoru. Prema tome, porast udjela neke komponente dohotka (recimo osobnih dohodaka) u nacionalnom dohotku bez opasnosti od iniciranja procesa inflacije cijena, moguće je samo ako se odgovarajućim porastom produktivnosti i ekonomičnosti smanji udio materijalnih troškova (domaćih ili uvoznih proizvoda), ili ako se mjerama ekonomske politike u odgovarajućoj mjeri smanji udio neke (nekih) druge komponente društvenog proizvoda.

Povećanje viška proizvoda, bez obzira na to kako je do njega došlo, uvjetovat će uz ostale nepromijenjene elemente iz strukture cijene, porast cijena proizvoda sektora **j**.

Porast udjela viška proizvoda u vrijednosti jedinica proizvoda sektora **j** može biti uvjetovan porastom bilo koje njegove komponente: zakonske obaveze (poreza), ugovorne obaveze ili profita proizvođača.

Porast zakonskih i ugovornih obaveza u Jugoslaviji bio je zadnjih godina velik. Razlog za to je porast opće i naročito zajedničke potrošnje (osnovano je mnoštvo SIZ-ova koje treba financirati. Porast kamata u 1985. godini koji je također uvjetovan sporazumom s Međunarodnim monetarnim fondom o vođenju politike pozitivne realne kamatne stope, pridonio je znatnom porastu ugovornih obaveza.

Autonomno povećanje profita u sektoru **j** posljedica je nesavršenosti tržišta prodaje njegovih proizvoda.

U realnom ekonomskom životu u svim zemljama, pa i u Jugoslaviji ni na tržištu proizvoda i usluga ni na tržištu proizvodnih faktora ne postoji savršena konkurencija, pa ni elastičnost njihove potražnje nije perfektna. Zbog toga su cijene često određene od strane prodavalaca iznad razine koja bi bila određena djelovanjem ponude i potražnje na tržištu potpune konkurencije. Prodaivaoci smanjivanjem ponuda, utječu na povećanje cijena. Oni to mogu učiniti jer na tržištu vlada nesavršena konkurencija, oligopoli ili monopoli. Granski samoupravni sporazumi u Jugoslaviji vrlo često se degeneriraju u kartelske sporazume, što njihovim sudionicima omogućuje da se tako ponašaju. Oni povećavanjem cijena povećavaju svoj dohodak, uz manju proizvodnju. Relativno visoka zaštita jugoslavenskog tržišta od inozemne konkurencije to im omogućuje.

Povećanje bilo koje komponente iz strukture cijene proizvoda sektora **j** uvjetuje, *ceteris paribus*, povećanje cijena proizvoda sektora **j**. A to povećanje cijena proizvoda sektora **j** predstavlja inicijalni impuls nastajanja inflacije troškova u cijeloj privredi.

Naime, povećanje cijena proizvoda sektora **j** uvjetovat će povećanje troškova proizvodnje u svim sektorima koji troše intermedijarne proizvode porijeklom iz sektora **j**. U sektoru **i** ($= 1, 2, \dots, n$) to će povećanje iznositi:

$$p_j \cdot X_{ji}$$

Sektor **i** može to povećanje troškova proizvodnje, u potpunosti ili djelomično, kompenzirati na račun svog dohotka, ili ga može u cjelini ili djelomično prebaciti na svoje potrošače. To ovisi o tržišnoj situaciji u kojoj se nalazi taj sektor.

U slučaju perfektne elastičnosti potražnje proizvoda sektora **i** u odnosu na njegove cijene, ili striktno administrativne kontrole

cijena tog sektora, postavljena je brana širenju daljnjih efekata promjene cijena sektora **j**. Tada se ti efekti potpuno iscrpljuju u odgovarajućem direktnom utjecaju na povećanje troškova proizvodnje i istodobnom smanjenju neke komponente dohotka sektora **j**.

Slučaj perfektne elastičnosti potražnje proizvoda nekog sektora u odnosu na njegovu cijenu postoji samo u teoriji. Slučaj administrativne kontrole cijena koji je realniji i koji se u našoj praksi često javlja isključuje djelovanje ekonomskih zakona. Mjera administrativne kontrole cijena je, u pravilu, privremena. Ekonomski se zakoni njome privremeno nastoje staviti „izvan snage“. Međutim, čim prođe rok administrativnog reguliranja cijena i mjere ekonomske kontrole olabave, ekonomski zakoni počinju opet djelovati, pa inflacijska plima zapljusne cijelu privredu.

Mogućnost potpunog prebacivanja poskupljenja inputa nekog sektora na njegove potrošače implicira pretpostavku perfektne neelastičnosti potražnje u odnosu na cijene tog proizvoda.

U praksi, međutim, ne postoji ni slučaj perfektne elastičnosti niti slučaj perfektne neelastičnosti potražnje u odnosu na cijene. U kratkom roku vjerojatnija je pretpostavka o potpunoj neelastičnosti, dok je u dugom roku vjerojatnija pretpostavka o potpunoj elastičnosti potražnje.

Zatvorenost jugoslavenske privrede od svjetske konkurencije utječe na povećanje neelastičnosti agregatne potražnje i omogućuje da se porast svih troškova putem cijena prevaljuje na potrošače. Institucionalizacija kartelskog ponašanja poduzeća putem granskih samoupravnih sporazuma još više povećava neelastičnost agregatne potražnje i omogućuje proizvođačima još lakše prevaljivanje porasta troškova (bez obzira kako je do tog porasta došlo) na potrošače putem cijena. Zbog toga (a i zbog inflacijskih očekivanja) je u Jugoslaviji neelastičnost agregatne potražnje velika.

Najčešći je slučaj da sektor **i**, čiji su materijalni troškovi povećani zbog autonomnog povećanja cijena proizvoda sektora **j**, može povećanje svojih troškova samo djelomično prebaciti na svoje potrošače. U kojoj će mjeri pojedini sektor uspjeti prebaciti to poskupljenje na svoje potrošače ovisi od niza okolnosti u kojima on djeluje (morfologija tržišta, elastičnost potražnje i dr.).

Međutim, svaki sektor nastoji poboljšati ili barem sačuvati nepromijenjen svoj relativni ekonomski položaj. Stoga svaki sektor nastoji poskupljenje svojih materijalnih troškova u potpunosti prebaciti na svoje potrošače.

Ako je svaki sektor u stanju povećanje svojih materijalnih troškova u cijelosti prebaciti na svoje potrošače, tada će autonomno povećanje cijena sektora **j** inicirati inducirane efekte na cijene toga, a i svih ostalih sektora narodne privrede. Val induciranog povećanja cijena sektora **j** zapljuskuje i povlači za sobom u određenoj mjeri cijene svih ostalih sektora. Nakon što se rasplinuo taj val i uspostavila nova ravnoteža, promijenit će se elementi vrijednosne strukture bruto proizvoda svakog sektora.

Povećanje opće razine cijena znači odgovarajuće smanjivanje realnih veličina svake komponente društvenog proizvoda. Da bi se u toj inflacijskoj situaciji sačuvala realna veličina svake komponente društvenog proizvoda nepromijenjena, trebat će njihove nominalne veličine revalorizirati indeksom povećanja cijena robe namijenjene određenim (ili svim) kategorijama finalne potrošnje.⁸ To će naravno, dovesti do odgovarajućeg povećanja određenih komponenti društvenog proizvoda, što će opet, uz iste pretpostavke, dovesti do daljnjeg porasta opće razine cijena.

Borba protiv stagflacije

U situaciji stagflacije, borba protiv inflacije potražnje, tj. program stabilizacije u kojem je antiinflacijska politika koncipirana tako da joj je cilj smanjivanje agregatne potrošnje mjerama fiskalne i monetarne politike, ne bi imala uspjeha. To možemo vidjeti na slijedećoj slici:

Smanjivanje agregatne ponude s AS na AS_1 zbog povećanja neke troškovne komponente ili zbog smanjivanja produktivnosti ili ekonomičnosti rezultiralo je u povećanju nezaposlenosti za Q_0, Q_1 i porastu cijena p_0, p_1 .

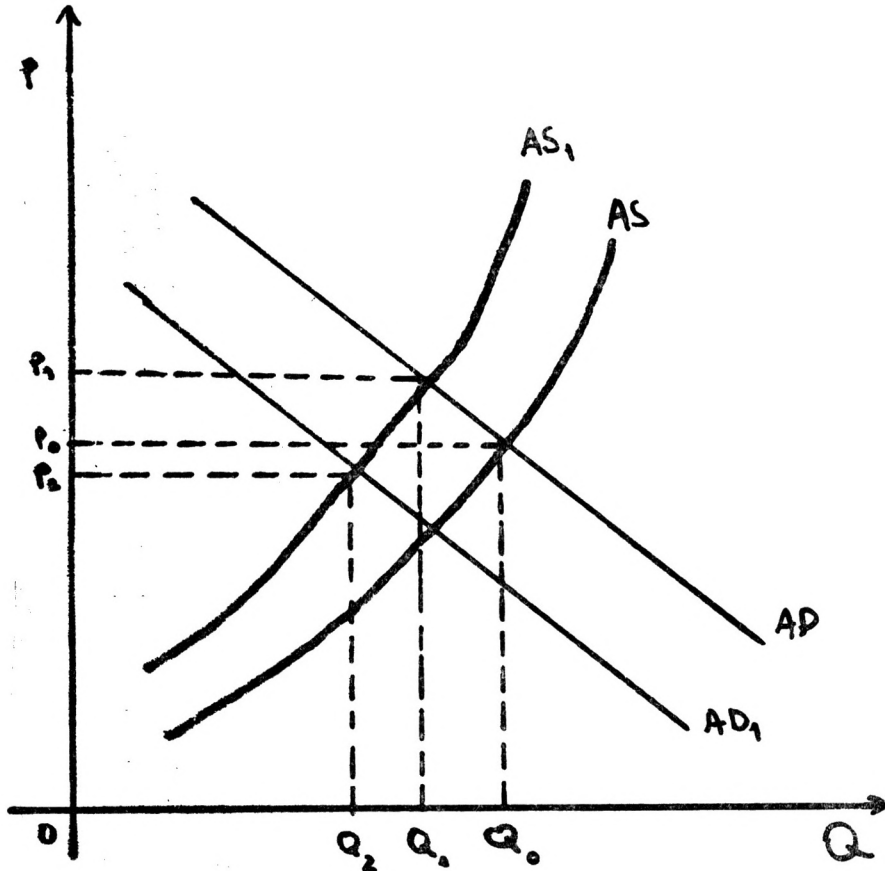
Ako bismo u toj situaciji pokušali politiku stabilizacije voditi smanjivanjem agregatne potrošnje s AD na AD_1 rezultat bi bio još veće povećanje nezaposlenosti. To može, ali ne mora, dovesti do smirivanja inflacije. Naime, hoće li se inflacija smanjiti ovisi o elastičnosti agregatne ponude i potražnje. Što je agregatna potražnja neelastičnija manja je vjerojatnost da će ovaj porast nezaposlenosti zbog smanjenja agregatne potrošnje utjecati na smirivanje inflacije.

Na povećanje neelastičnosti agregatne potražnje naročito utječu inflacijska očekivanja. A ta se očekivanja formiraju na temelju iskustva s prijašnjim programima stabilizacije.⁹ Za uspjeh svakog programa borbe protiv inflacije nužno je da svi privredni subjekti imaju povjerenja u taj program.

Ako bi porast stope nezaposlenosti dosegao kritične razmjere, tada bi liječenje nezaposlenosti ekspanzionom monetarnom i fiskal-

⁸ Taj postupak kojem je cilj očuvanje kupovne moći komponenti društvenog proizvoda njihovom revalorizacijom za indeks cijena proizvoda namijenjenih kategoriji finalne potrošnje koja se tom komponentom društvenog proizvoda financira, zove se *Metoda indeksacije*. Metoda indeksacije primjenjivana je u praksi različitih zemalja s različitim uspjehom.

⁹ Na tome se temelji jedna od novijih ekonomskih teorija, tzv. *teorija racionalnih očekivanja* koju su sedamdesetih godina razvili u SAD — Robert E. Lucas, Thomas J. Sargent i Neil Wallace. Vidi: Sargent T. J. i N. Wallace, „Rational Expectations the Theory of Economic Policy“, Federal Reserve Bank of Minneapolis, 1975.

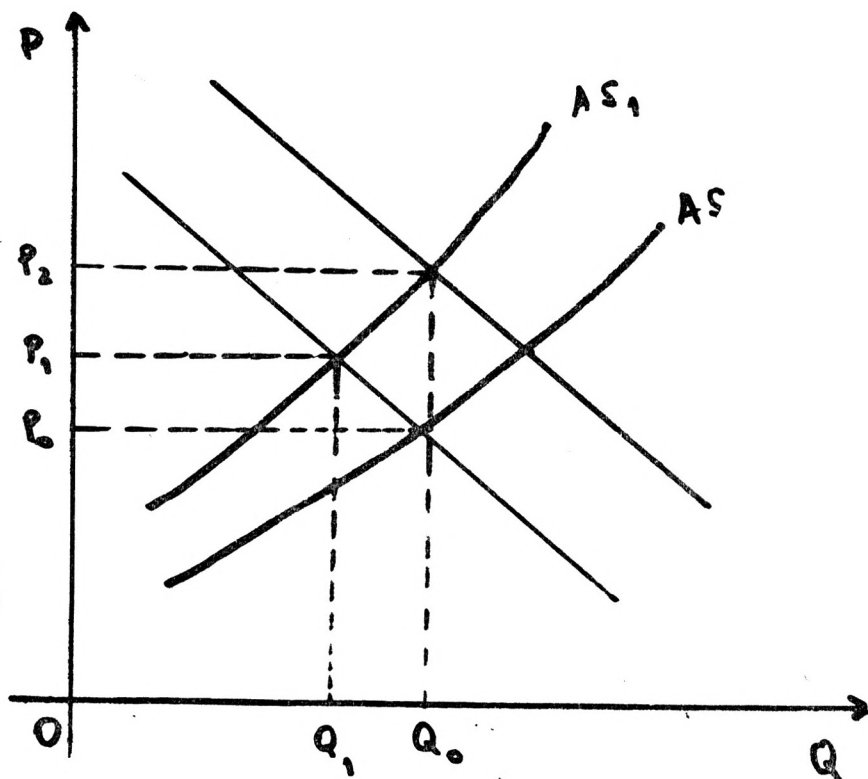

nom politikom kojom bi se utjecalo na povećanje agregatne potražnje povećalo stupanj inflacije. To vidimo na slijedećoj slici:

Promjena agregatne ponude od AS na AS_1 , kao što smo vidjeli na slici 2, dovodi do smanjivanja proizvodnje i povećanja nezaposlenosti Q_1 Q_0 , ali i do porasta cijena za p_0 p_1 . Ako bi se željelo eliminirati nezaposlenost Q_1 Q_0 , promjenom krivulje agregatne potražnje s AD na AD_1 , rezultat bi bio daljnji porast cijena p_1 p_0 , dakle pogoršanje stupnja inflacije sa svim lošim poljedicama po alokaciju oskudnih resursa, redistribuciju dohotka, pogoršanje bilance vanjske trgovine itd.

I ovdje se liječenje stagflacije može postići pomicanjem krivulje agregatne ponude s AS_1 na AS smanjivanjem neke (ih) komponente iz strukture cijena o kojima je prije bilo riječi. Jedino se pomicanjem krivulje agregatne ponude s AS_1 na AS može istodobno postići smanjenje nezaposlenosti i smanjenje inflacije.

Borba protiv stagflacije vodi se borbom protiv porasta bilo koje komponente iz jednadžbe strukture cijene. Budući da je domaća komponenta materijalnih troškova najveća od svih komponenti¹⁰, to je borba protiv njezina porasta najvažnija. Ta se borba vodi borbom protiv smanjivanja produktivnosti i ekonomičnosti.

Utjecaj promjena na svjetskom tržištu tim je veći što je veća uvozna zavisnost domaće privrede, pa je i intenzitet uvozne inflacije ovisan o intenzitetu uvozne zavisnosti privrede. Zbog toga se borba protiv uvozne inflacije i vodi smanjivanjem uvozne zavisnosti privrede.¹¹ To se postiže prije svega poticanjem strukturnih pro-

¹⁰ Udio domaće komponente materijalnih troškova u vrijednosti proizvodnje jugoslavenske privrede iznosio je u 1976. g. 45,8%, a uvozne 7,8%, tako da je udio materijalnih troškova u vrijednosti proizvodnje iznosio 53,6%.

¹¹ Uvozna zavisnost jugoslavenske privrede, mjerena ukupnom uvoznom zavisnošću finalne potrošnje, iznosila je u razdoblju 1966—1976. g. oko 22%. Vidi M. Babić: „Strukturna analiza kretanja vanjskotrgovinske razmjene Jugoslavije“, Ekonomski institut, 1980., str. 36.

mjena privrede kojima će se više koristiti domaći intermedijarni proizvodi i vršiti supstitucija konkurentskog uvoza.

Fiskalna disciplina može umnogome pomoći u borbi ne samo protiv inflacije potražnje nego i protiv inflacije troškova, da se ne uvode nove fiskalne obaveze ili čak da se postojeće smanje.

Budući da se u ekonomskoj literaturi smatra da je temeljni uzrok iniciranju inflacije troškova porast plaća iznad porasta produktivnosti rada, to je i borba protiv inflacije troškova skoncentrirana na ograničenje porasta plaća na porast produktivnosti rada.

Osim fiskalne discipline u borbi protiv inflacije u Jugoslaviji naročito je važno povećanje stupnja konkurencije na jugoslavenkom tržištu, koje bi krivulju agregatne potražnje učinilo elastičnijom. To bi utjecalo i na promjenu ponašanja proizvođača da povećanje dohotka traže u povećanju proizvodnje, produktivnosti rada i ekonomičnosti, a ne samo u povećanju cijena. Veće otvaranje jugoslavenskog tržišta inozemnoj konkurenciji moglo bi bitno tome doprinjeti.

Prof. dr Mate BABIĆ

STAGFLATION — YUGOSLAV PROBLEMS

(Summary)

According to a summary of various stimulative mechanisms in the sub-systems of the Organizations of Associated Labor income taxation it turned out that tax expenditures in the self-managed system of the economic performance may be used extensively. The reasons of not using such potentials stem from the characteristics of the fiscal system and more deeply from the socio-economic system's imperfections, reducing in practice the system and the social financing policy to just a fiscal dimension. The mentioned restrictions contribute to the fact that the development potential of the fiscal policy may at best appear in the area of the service industries or in the accelerated development of underdeveloped regions. From the analysis performed it may be noticed that, taking into account the two mentioned lines of activity, the taxation policy can present a very important component in stimulating the general economic growth. However, a fundamental reform of the fiscal system would be necessary in order to achieve such a goal. But such a reform should not be expected with too much optimism in the Yugoslav society's present balance of power. It would require an altered distribution of the economic and the political power, primarily to the disadvantage of etatism in the republics and provinces. The scientific thought should help to state this unambiguously and explain the reasons of blocking the changes.

